

Häädöt ja syrjäyttäminen: luonnonvarojen kiihtyvä haltuunotto

Mira Käkönen

Jatkuvaan kasvuun perustuva talous tarvitsee uusia metalleja, mineraaleja, öljyä, kaasua, puuta ja viljelytilaa – niitä haetaan yhä enemmän kehitysmaiden köyhien elinseuduilta.

Ylituotannon ja -kuluttamisen ekologinen jalanjälki on sekä ympäristöllinen että sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kysymys. Massiivinen sademetsien hävittäminen Indonesiassa ja Brasiliassa koskettaa lukuisten metsäyhteisöjen elämää. Intiassa eri kehityshankkeiden tieltä on joutunut väistymään ainakin 30 miljoonaa alkuperäiskansoihin kuuluvaa adivasia. Joidenkin arvioiden mukaan tämän vuosikymmenen aikana häädetään 150 miljoonaa ihmistä suurten kehityshankkeiden tieltä, heistä 80 prosenttia kehitysmaissa. Varovaistenkin arvioiden mukaan maapallolla saattaa vuonna 2050 olla myös yli 200 miljoonaa ilmastopakolaista.

Kiivaimmin luonnonvaroja ja maa-alueita otetaan haltuun globaalissa Etelässä. Mukana on maatalous-, biopolttoaine-, metsä- ja kaivannaisalalla toimivia monikansallisia yrityksiä ja pääomarahastoja, sekä yhä enemmän myös valtioita. Monet vaurastuneet maat investoivat aggressiivisesti maa-alueiden ostamiseen ja vuokraamiseen köyhemmissä maissa kasvattaakseen ruoka- ja polttoainevarantojaan tai varmistaakseen suurteollisuuden tarvitsemien raaka-aineiden saannin.

Maakaappaukset ja muu maan hyödyntäminen teollistuvan maailman tarpeisiin ei sinänsä ole uutta, mutta ilmiön suuruusluokka on. Edes kolonialismin aikana maa-alueita ei otettu haltuun samassa mittakaavassa. Uutta on sekin, että maakaupoista ja ruuantuotannosta on tullut osa spekulatiivisia rahamarkkinoita. Taustalla on globaali odotus niukkuudesta eli siitä, että ruokaturva heikentyy, minkä seurauksena maan ja ruoan hinta nousee. Investoijat – jotka voivat olla esimerkiksi yksityisiä sijoittajia tai eläkerahastoja – hyötyvät laajalle levinneestä huolesta ruoan loppumisesta. Muutoksia on myös toimijakentässä; rajat rikkaan pohjoisen ja köyhän etelän välillä ovat muuttuneet. Kiina, Lähi-idän maat ja Etelä-Korea ovat aktiivisia maiden valtauksessa, mutta eurooppalaisten ja pohjoisamerikkalaisten osuus on kuitenkin edelleen merkittävä.

Kuva 1: Hylätty talo Talvivaaran kaivosalueella Sotkamossa (Kuva: Tommi Taipale)

Maareformeista agribisnekseen

Kolonialismin epäoikeudenmukaisten maanomistussuhteiden perintöä pyrittiin kehitysmaissa viime vuosikymmeninä korjaamaan maareformeilla, joissa maita jaettiin suuromistajilta pienomistajille. Nyt käynnissä näyttää olevan päinvastainen kehitys. Kun laajoja maa-alueita ostetaan tai vuokrataan useiden vuosikymmenten ajaksi, maanomistus keskittyy ja samalla hankitut maa-alueet ovat lopullisesti pois paikallisten viljelijöiden käytöstä. Nykyiset maiden hankintaan liittyvät sopimukset ovat monenkirjavia, mutta yhteisenä piirteenä vaikuttaa olevan se, että paikalliset ihmiset ovat vain harvoin sopimuksen osapuolena. Usein he eivät ole sopimuksista tai hankkeista edes tietoisia ennen niiden täytäntöönpanoa. Lisäksi maananastuksia tapahtuu usein alueilla, joissa paikallistason vastarinta on tehty vaikeaksi, se on järjestäytymätöntä tai vailla yhteyksiä järjestäytyneisiin yhteiskunnallisiin liikkeisiin.

Kansainvälisten kehitystoimijoiden rooli on nykyisessä agribisneksen dynamiikassa ristiriitainen. Yhtäältä kehitystoimijat, kuten Maailmanpankki, ovat tuoneet esiin maakaappausten ongelmia ja kehittäneet menettelyjä niihin puuttumiseksi. Toisaalta niiden aiempien vuosikymmenten toiminta tähtäsi agribisnesinvestointien helpottamiseen. Maailmanpankki edistää edelleen näkemystä, että ainoastaan suuret teolliset plantaasit tai kansainvälisessä agribisneksessä mukana olevat sopimusviljelijät pärjäävät kilpailussa ja täyttävät viennin edellyttämät standardit.

Kuva 2: Pakkosiirtoa vastustetaan Phnom Penhissä Kambodzhassa (Kuva: Timo Kuronen)

Pienviljelyä keskittyvän maanomistuksen sijaan

Maailman resurssit ovat rajalliset. Yksistään niukkuudesta puhuminen voi kuitenkin helposti muodostua osaksi oikeutusta maananastuksille. Esimerkiksi maakauppoja Afrikassa on perusteltu sillä, että niillä varaudutaan tulevaan ruokakriisiin ja että niitä tehdään alueilla, jotka ovat niin

sanotusti tyhjiä, käyttämättömiä tai alihyödynnettyjä. Maailmanpankin mukaan käyttämättömänä olisi maailmassa 450 miljoonaa hehtaaria viljelylle sopivaa maata, minkä lisäksi suuri osa nykyisistä viljelyalueista on tehottomassa käytössä. On helppoa ajatella, että ruokakriisiin voitaisiin vastata näiden maiden haltuunotolla tai käytön tehostamisella uuden teknologian ja tilakoon kasvattamisen keinoin. Näkemys on luonut epärealistisia käsityksiä maatalousinvestointien potentiaalista ja siten osaltaan kiihdyttänyt investointien tekemistä. Usein unohdetaan, että ”marginaaleina” pidetyt alueet saattavat olla jo käytössä esimerkiksi yhteisinä laidunmaina tai vuoroviljelyn alueina. Alihyödyntämisen näkökulmasta pienviljely ja erityisesti omavaraisviljely näyttävät ongelmaksi – eikä toimintana, jota voitaisiin tukea ja vaalia.

Useat yhteiskunnalliset liikkeet ovat pyrkineet haastamaan tätä näkemystä ja korostaneet, että pienviljelyä pitäisi helpottaa ja tehdä siitä varteenotettava vaihtoehto. Investoinnit voivat olla julkisia tai pienviljelijöiden tekemiä. Kannattavuuslaskelmissa tulisi huomioida toiminnan tuottavuus, työllistävyys ja kestävyys pitkällä aikavälillä, koska plantaasien kannattavuus perustuu usein epäsuoriin tukimuotoihin. Samalla tulee kiinnittää huomiota myös omistuksen muotoon ja toiminnan tavoitteisiin. Esimerkiksi osuuskuntapohjaisesti toimivat tuotantoyksiköt voivat todennäköisemmin tavoitella ekologisuutta, ruokaturvaa ja oikeudenmukaisuutta vahvistavia tuotannon malleja.

Niukkuuspuheissa maa ja luonto nähdään helposti ainoastaan hyödynnettävinä resursseina. Tämä mielikuva häivyttää näkyvistä maahan, metsiin tai veteen liittyvät tarinat sekä erilaiset elinkeinot ja elämän muodot. Niukkuuden sijaan kyse on pikemminkin siitä, miten oikeudet maihin, metsiin ja veteen jaetaan. Kyse on myös eroista luontokäsityksissä ja maailmankatsomuksissa, joita myöskään ei huomioida niukkuuspuheissa. Vaihtoehdot nykyiselle maakaappausten ja syrjäyttämisen dynamiikalle voivat löytyä sellaisista luontokäsityksistä ja maailmankatsomuksista, joissa globaalin talouden laajeneminen ei ole vääjäämätön kehityskulku.

Esimerkkikertomus: Laos

Kun kehitys pankit aloittivat rahoitustoiminnan Laosissa 1990-luvulla, ensimmäisiä ja edelleenkin keskeisiä hankkeita ovat olleet teiden ja sähköverkkojen rakentaminen. Samalla on avattu vaikeapääsyisiä alueita investoinneille ja luonnonvarojen haltuunotolle sekä luotu uusia markkinoita tuontitavaroille. Aasian kehitys pankki on vastannut infrastruktuurihankkeista maan pohjoisosassa ja Maailmanpankki eteläosassa. Mineraali- ja metsävarojen haltuunotto sekä investoinnit vesivoimahankkeisiin ovat Laosissa kiihtyneet, samoin kuin maa-alueiden vuokraaminen teollisia plantaaseja, kuten kumipuuviljelyksiä varten. Joissakin ministeriöissä ollaan jo epätoivoisia. ”Emme saa tilannetta enää millään hallintaan” totesi eräs tapaamani virkamies. Samaan aikaan monet kommunistipuolueen korkea-arvoisista jäsenistä ovat hyötynä monissa kehityshankkeissa ja osallisina laittomissa metsähakkuissa.

Laosista on tullut suuryhtiöiden temmelyskenttä – seurauksena on joukko maattomia ja omaisuudettomia. Laosin pitkänajan strategiassa valmistaudutaan jo aikaan, jolloin luonnonvaroja ei enää ole. Strategian mukaan Laosin on aloitettava ei-luonnonvarapohjaisen talouden kehittäminen. Maailmanpankin uudessa hankkeessa pyritään lisäämään ”kestävyyttä takaavia” turvalausekkeita kaivos-, energia- ja metsähankkeisiin. Niin Laosissa kuin monissa muissakin maissa tämä suunnanmuutos investointien edistämisestä niiden hallinnointiin tapahtuu jälkijunassa. Edelleenkin kehitys pankkien huomio painottuu enemmän investointien tekemistä edistävän kuin sitä säätelevän hallinnoinnin kehittämiseen.

Kuva 3: Nam Theun 2 -padon alta pakkosiirrettyjen uudet kodit ja laihat elinkeinot Laosissa (Kuva: Timo Kuronen)